

KÜRESELLEŞME ÜNİVERSİTELER ve YEK

İHSAN SEDDAR KAYNAR

ODTÜ Bilgisayar Mühendisliği Öğrencisi

KEMAL ÖZDİL

Hacettepe Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Öğrencisi

EMRAH AYDIN

Pamukkale Üniversitesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği Öğrencisi

UĞUR ATEŞ KOÇ

Çukurova Üniversitesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği Öğrencisi

Batı ürünü olan üniversite kurumunun tarihi Antik Yunan uygarlığına dayanır. Öğretmeni Sokrat'ın araştırma ve öğretim metodundan etkilenen Platon M.Ö. 387'de "akademi" olarak bilinen okulu kurdu. Platon'un öğrencilerinden birisi olan Aristo, Akademi'ye kurulduğu ilk yıldan itibaren katılıp, 20 yıl burada kalır. Platon öldüğünde Akademi'den ayrılan Aristo Antik Yunan dünyasının büyük kısmını gezerek benzer okullar kurar. (1)

Ortaçağda eğitim kilisenin denetimi altındadır. Eğitim, katedrallerde kiliseye bağlı olarak din ağırlıklı verilmektedir. Bugünkü anlamda üniversitelerin kurulması da, ortaçağda dinin eğitim üzerindeki etkisinin kırılması ve eğitimin dinin etkisinden kurtulması ile olmuştur. Aydınlanma döneminde üniversiteler bilim üreten merkezler olarak varolmuştur. Üniversitelerin bundan sonraki tarihi kapitalizmle birlikte değerlendirilebilir. Devletin hegemonyasını kurmak için ideolojik araç görevi yapan üniversiteler, sistemin gerektirdiği insan tipini şekillendirmede önemli rol oynamıştır. Üniversitelerin sistem içerisindeki konumu ve yapılanması kapitalizmin ekonomik alanda yaşadığı değişimlere paralel olarak farklı şekiller almıştır.

Kapitalizmin 1929 krizinin ardından refah devleti dönemi diye adlandırılan Keynesçi politikaların uygulandığı, devletin ekonomik alana müdahil olduğu ve sosyal devlet

ilkesinin geçerli olduğu dönemde üniversiteleri de bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Bu dönemde bütün olarak eğitim hizmeti ve üniversiteler devlet tarafından verilen bir hizmet olmuş ve kapitalizmin kâr mantığını doğrudan içerisinde barındırmayan, pazarla ilişkisinin sınırlı olduğu bir dönem yaşamıştır. Kapitalizmin “refah devleti” dönemi sonrasında yaşadığı krizi aşmak için uygulamaya koyduğu neo-liberal politikalarla üniversitelerin yapısı değişikliğe uğramıştır. Devletin ekonomik alanla olan ilişkisini düzenleyici konumuna indirgeyen, piyasayı tek hakim güç olarak kabul eden neo-liberalizmin özü, özelleştirmeye dayanmaktadır. Neo-liberal politikaların uygulanmasıyla bütün alanlarda özelleştirme ve paralı hale getirme temel politika haline gelmiştir. Üniversiteler de bu dönemle birlikte özelleştirilmeye, sermaye-üniversite ilişkisinin artmasına ve piyasaya eklenmeye başlamıştır. Bugün de küreselleşme ile birlikte üniversitelerin özelleştirilmesi bir adım daha ileri götürülürken aynı zamanda ticarileşmesi de sağlanmaktadır. Böylece üniversiteler kâr mantığı ile yaratılan işletme-müşteri ilişkisine dönüşmektedir.

Üniversiteler ekonomik örgütlenmeye bağlı olarak yapısal değişiklikler gösterirken aynı zamanda bütün dönemlerinde bir ideolojik aygıt olarak iktidarın aracı işlevini görmüşlerdir. Ortaçağda, katedrallerde dinin etkisiyle verilen eğitimle katolik kilisesinin düşüncesi ve iktidarı yaygınlaştırılırken, aydınlanma döneminde “ulus devletlerin” inşasında üniversiteler önemli rol oynamışlardır. Neo-liberal düzenle birlikte AR-GE faaliyetleri ile piyasa ihtiyaçlarını karşılayan üniversiteler, yeni yaşam tarzının da hayat bulduğu alanlar olmuştur. Bu dönemde üniversitelerin temel işlevi AR-GE faaliyetleri ile piyasaya hizmet sunmaktır. Üniversitelerin sistem içerisindeki konumlanışlarını TÜBİTAK’ın 1994 yılında hazırladığı raporda da görmek mümkün;

- Üniversitelerde gerçekleştirilen araştırmalardan %90’ını oluşturan ve lisansüstü eğitimin bir parçası olarak yapılan çalışmalar, salt akademik derece amacına bağlı olmaktan çıkarılmalı ve büyük ölçüde sanayi işbirliğinin ihtiyaçlarına yöneltilmelidir.
- Lisansüstü araştırma konuları sanayinin gündemindeki konulardan seçilmeli, güdümlü araştırmaların denetiminde sanayiciler de yer almalıdır.
- Profesyonel yönetim anlayışı içinde üniversite elemanları ve sanayiden uzmanlar birbirlerinin programlarında kolayca yer alıp çalışabilmelidir.
- Akademik ortamın özel koruma gerektiren yapısı, belki de devletten çok sanayicinin sorumluluk alanına girmelidir. (2)

ABD’de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nün hazırladığı 1998 tarihli üniversiteyi geliştirmek üzere hazırladıkları raporları şöyle:

- Sanayi liderleri, üniversite sisteminin ve yönünün belirlenmesinde ve tek tek kampüslerde daha güçlü bir rol oynamalıdır. Sanayi işbirliğine yönelik etkin programlar yenilenmeli ve üniversite sistemi aracılığıyla genişletilmelidir.
- Üniversite, varolan kapasitesini sanayiye ve yeni yaratıcı etkileşimler geliştirmek üzere kullanılmalıdır.

Üniversiteler üzerine hazırlanan bu raporlar, sermayenin bütün alanlarda olduğu gibi üniversite politikalarının belirlenmesindeki rolünü ve bütün dünya üniversitelerinin benzer programlar etrafında şekillenmesini ortaya koyması açısından önemlidir.

Küreselleşme ile birlikte, bütün dünyada bu sürece uygun olarak yeniden yapılanma ve entegrasyon süreci yaşanıyor. Küreselleşmenin ekonomik alanda devletin rolünü azaltmak ve sermayenin dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması için uyguladığı politikalar üniversitelere de yansımaktadır. Üniversiteler bir yandan özelleştirilirken diğer yandan da mali özerklikle yerel işletmelere dönüştürülmektedir. Yerel bir işletme özelliği taşıyan üniversitelerin mali özerklik ile uluslararası şirketlerle, bankalarla devletin aracılığı olmadan ilişki kurması sağlanmaktadır.

Üniversitelerin özelleştirilmesi ile bir yandan devlet desteği ile özel üniversiteler kurulup, bunlar devlet üniversiteleri karşısında eğitim ve iş imkanı bakımından ayrıcalıklı bir konuma getirilerek, devlet üniversiteleri işlevsizleştirilirken, diğer yandan da devlet üniversitelerinin harçlarını, yemekhane-kantinlerinin, yurt hizmetlerinin özelleştirilmesi yönünde adımlar atılmaktadır.

Özelleşen üniversitelerin durumu ile ilgili olarak birkaç örnek:

- Toronto'daki York Üniversitesi, internet üzerinden verdiği derslere ilan başına 10.000 dolardan şirket ilanları almaya başladı.
- New York City Üniversitesi para getirmeyen birçok bölümünü kapatırken, Pittsburg Üniversitesi, genellikle yoksul ve siyah öğrencilerin yararlandığı özel hazırlık programlarına son verdi.
- Başta silikon vadisi, Cambridge, Massachusetts, Dallas ve Texas olmak üzere tüm ABD'de "high-tech" (ileri teknoloji) sanayileri, üniversiteleri birer yan kuruluş olarak kullanmaya başladılar. Üniversitelerin asıl işlevi yeni teknolojinin geliştirilmesi haline geliyor (örneğin. Cambridge Üniversitesi, Microsoft için araştırma yapıyor). (3)

Üniversiteler, özelleştirmeler ve piyasanın hakimiyeti ile bilimsellikten uzaklaşırken piyasa için bilgi ve teknoloji üretmeyen birçok bölüm kapanmış, sistem için yararlı bilgi ve eleman yetiştiren bölümler önem kazanmıştır. Firmalar, üniversitelerle işbirliğinin ötesinde kendi üniversitelerini kurmuş ve firma-üniversite oluşmaya başlamıştır.

TÜRKİYE’de ÜNİVERSİTELER

Türkiye’de üniversitelerin bugünkü durumunu açıklamak bakımından üniversitelerin tarihini 12 Eylül 1980 darbesi ve sonrasında uygulanan neo-liberal politikalarla başlatmak mümkün. 1980 öncesinde üniversiteleri, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devletin inşasında, hem ideolojik hem de ekonomik sürece teknolojik program üretimi anlamında yaptığı işbirliği ile önemli rol oynamıştır. 1960’lı yıllardan itibaren üniversiteler ülkede gelişen toplumsal muhalefetin en önemli odağı olmuşlardır. Bu anlamda 68 hareketindeki rolü ile farklı bir noktada konumlanan batı üniversitelerinin durumu bu dönemde benzer şekilde Türkiye’de de görülmektedir.

Türkiye üniversitelerinin yeniden yapılanması 12 Eylül darbesi ile gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül toplumsal muhalefeti ve bir bütün olarak toplumu denetim altına alırken, üniversiteler de bu denetimi YÖK ile gerçekleştirmiştir. YÖK, 12 Eylül darbesiyle ‘80 sonrası dönemi şekillendirecek olan otoriteryen yönle, Özal’ la ülkeye gelecek olan neo-liberalizmin bulunduğu bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Kuruluşundan bu zamana kadar ki uygulamalarına ve üniversitelerin bugünkü durumuna baktığımızda, kuruluş felsefesini hayata geçirdiği ortadadır. YÖK’lü üniversiteleri iki şekilde değerlendirebiliriz. Birincisi “üniversiteler kışlamız” ikincisi, “üniversiteler pazarımız” anlayışıdır.

“12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte üniversite sistemi, bilim teknoloji ve iktisadi-sosyal politika etkinlikleri açısından yeni ve farklı bir döneme girdi. Yeni liberal politikalarla devletin küçültülmesine dönük adımlar atılırken, üniversitelerin geleneksel politika etkinlik alanı da daraltıldı. İktisat politikalarının “prensler”, teknoloji ve toplum politikalarının ise “piyasanın sonuçlarına” emanet edildiği bir dönem başladı.”(4)

Üniversiteler kışlamız anlayışı daha YÖK kurulur kurulmaz uygulanmaya başladı. Çıkarılan 1402 sayılı kamu personelinden sakıncalı görülen(!) 1500 kadar öğretim görevlisi görevden alındı. Üniversiteler pazarımızdır, pazarımızın en önemli hammaddesidir anlayışı da YÖK ile birlikte devreye giriyor. Öğrencilerden eğitim ücreti olarak harç alınmaya, bizzat YÖK başkanı İhsan Doğramacı’nın eliyle Vakıf Üniversiteleri adıyla özel üniversiteler kurulmaya başlanıyor. Bu süreç, üniversitelerin akademik bilimsel yönünü törpüleyip pazara dahil edecek sürecin de başlangıcı oluyor.

Türkiye’de 24 Ocak- 12 Eylül 1980 ile kapitalizm yeniden yapılandırılmaya başlanmış, sosyal devletin zamanla tasfiye edilmesi ise, bu sürecin önemli ayaklarından biri olmuştu. 80’lerde devletin üniversitelere ayırdığı bütçe gittikçe daralmış, pek

çok öğrenci hakkı gasp edilmeye başlanmıştı. YÖK dönemi de hesaba katıldığında 80'lerin ve 90'ların üniversitelerinde ekonomik-demokratik-akademik sorunlar ağırlaşarak artmıştı. (5)

YÖK ve YEK TARTIŞMALARI

Son dönem yapılan YÖK-YEK tartışmaları ancak Türkiye'nin yapısal uyum programları ve küreselleşmeye entegrasyon süreci ile açıklanıldığında anlamlı olur. Medya aracılığı ile demokrasi-özgürlük-statüko ikileminde yapılan tartışma, tasarının temel noktası olan özelleştirmeyi ve ticarileştirmeyi gizlemektedir.

YÖK 1980 sonrası dönem için üniversitelerin şekillenmesi ve yeni yapısıyla döneme uygun olarak ideolojik araç görevini yerine getirmesi noktasında işlevini tamamlamıştır ve artık sistem açısından gerekli bir kurum değildir (en azından bu haliyle). YÖK'ün yapısının değiştirilmesi gerektiği, son yıllarda egemen kesim tarafından da dile getirilmektedir. Son olarak 28 Şubat sürecinin üniversite ayağı olan YÖK, bu sürecin sonucunda küreselleşmeye dahil olma politikaları doğrultusunda, devletin tüm yapısı gibi değişime uğramak zorundadır ve bu anlamda hükümet ile YÖK arasında yapılan tartışma da sahici bir özellik taşımamaktadır.

YEK ve DEMOKRASİ

YÖK'ün kaldırılması ve onun yerine üniversiteler arası eşgüdümü sağlayacak kurum olarak YEK'in getirilmesi başlı başına demokrasi ve özgürlük olarak sunuluyor. YEK ile birlikte getirilen bazı değişikliklere bakarsak rektöre verilen yetkiler azaltılıyor, öğrencilerin yönetimde söz sahibi olması gerektiği vurgusu yapılıyor. (öğrencilerin yönetime katılmasının aracı olarak bugünkü YÖK düzeni içerisinde varolan Öğrenci Temsilciliği Konseyi gösteriliyor). Bu maddenin dışında tasarıda açıkça yer almasa da türban konusu tasarının tartışma notlarından birini oluşturuyor.

Bu değişikliklerle üniversitelere demokrasi ve özgürlük gelmeyeceği açıktır. Üniversitelerin demokratik ve özgür olması, öğrencilerin, öğretim elemanlarının ve bütün üniversite bileşenlerinin alınan kararlarda söz ve yetki sahibi olmasıdır. Bunların sağlanmasının yolu, YÖK'ün işlevinin değiştirilmesi değil, kurduğu yapıyla birlikte dağıtılmasıdır. Eylem bu noktada olduğu zaman demokrasi-özgürlük- statüko tartışmaları anlamlı olabilir. 12 Eylül'ün tüm yaşam alanına nüfuz eden liberal ekonomi ve onun yarattığı ilişkilere dayalı yaşam biçimi, ulusallığı

tanımlayan Türk-İslam sentezi üniversiteleri de yapılandırmıştır. Yukarıdan aşağıya örgütlenen bu yapı YÖK'ten başlayarak, rektöre, üniversite yönetimlerine ve daha da aşağılarda gözetilen, korunan öğrenci gruplarına kadar inmektedir. Demokrasi tartışmaları da ancak bunun üzerinden yapılabilir. Üniversitelerin demokrasi sorunu eşittir türban sorunu değildir. Türban sorunu, kişisel özgürlük sorunu olarak ele alınmadan önce, bir sürecin birlikteliği ve daha sonra doğan çatışması olarak ele alınmalıdır. Türban, 28 Şubat sürecinde simgeleşmiştir ve YÖK te bu sürecin önemli bir parçasıdır. Bu anlamda demokrasi eksenin karşıtlar arasındaki konumlanma ile tartışılmaz. Bu karşıtlık aslında bir birlikteliktir ve demokrasi bunların hepsinin ortasındadır.

YEK ve EKONOMİK YAPILANMA

Yapına tartışmaların gizlediği, egemenlerin üzerinde anlaştığı ve geçen yıl hazırlanan YÖK tasarısında da varolan ekonomik yapılanmaya dair maddeler YEK tasarısının da temelini oluşturmaktadır. Tasarı asıl olarak üniversitelere paralı eğitimi, özelleştirmeyi ve ticarileşmeyi getirmektedir. 1980 sonrası paralı eğitime geçiş projesinin son hamlesini bu tasarı oluşturmaktadır. Tasarı, üniversiteleri paralı hale getirirken, üniversite eğitiminin bireysel çıkarlar doğrultusunda yapılan bir eğitim olduğu ve bu nedenle bu eğitimden yararlanmak isteyenlerin ücretlerini de ödemesi gerektiği fikrinden hareket etmektedir. Bu mantıkla hazırlanan tasarı harçların üniversite yönetimleri tarafından öğrenci maliyet hesabı üzerinden belirlenmesini getiriyor. “Bizim öğrenci maliyetinin yarısını öğrenciden alma hakkımız var. Burada 1800 doların yarısını öğrenciden almak kimseyi mağdur etmez.” (6) (öğrenci maliyetinin yarısı 900 dolar, yani yaklaşık 1.500.000.000 lira, bu oran her fakültenin öğrenci maliyet hesabına göre değişiyor. Örneğin tıp fakültesinde 3.5 milyarı buluyor).

“Üniversiteler aynen bir ticari şirketin sahip olduğu para harcama serbestliğine sahip olmalıdır. Yüksek öğretim mutlaka ücrete tabi olmalıdır.” (7)

Bu tasarı, bir yönden eğitimi paralı hale getirirken diğer yandan da üniversitelerin mali özerklik adı altında kâr mantığı ile işleyen ticarethanelere dönüştürmektedir. Bu durum küreselleşmenin etkinliğinin artırılması için uygulanan yerelleştirme politikaları ile ilgilidir. Piyasaların daha kolay işlemesi için merkezi otoriteden bağımsız özerk bir yönetime ve mali işletmeye sahip yerel yapılar küreselleşme sürecinin önemli birer parçalarıdır. Ulus devletin rolünün yasa hazırlamak olarak

tanımlandığı bu dönemde, uluslararası piyasalar belediye, üniversite, hastane gibi yerel yapılarla doğrudan ilişkiye giriyor. Bu yapılar mali özerkliğe kavuşturularak, bütçesi olan, harcamalar yapan, gelir elde eden birer işletme olarak devlet müdahalesi olmadan işliyor. Bir işletme olarak üniversitelerin gelir kaynakları da, birincil olarak “müşterilerin” alacağı hizmeti fiyatlandırmak, AR-GE faaliyetleri ve sanayi işbirliği ile pazar için bilgi ve teknoloji üretmektir. Bunların dışında sermaye çevreleriyle uluslararası şirketlerle, para fonlarıyla bankalarla ilişkilere girerek gelir elde edebilmektedir. Üniversitelerin özelleştirilmesinin ötesinde mali özerklik adıyla oluşturulmaya çalışılan bu yapı üniversiteleri ticarethaneye çevirecek ve tamamen sermayenin güdümüne bırakacaktır.

ÖZELLEŞTİRME, TİCARİLEŞTİRME YÖK ve YEK’e KARŞI MÜCADELE

Küreselleşme dünya, ekonomik sosyal siyasal kültürel yaşamında büyük değişimler yaratırken aynı zamanda yarattığı yoksullaşma eşitsizlik metalaşma karşıt bir hareket de ortaya çıkarmıştır. Bütün dünyada karşıtlarını yaratan bu süreç ilerlemeye devam ederken nasıl karşı durulacağı eylem ve mücadele biçimleri üzerinde de tartışmalar sürüyor. Kapitalizmin yapısını ortaya koyan merkez-çevre ülke ilişkisi etrafında, çevre ülkelerde yürütülen sömürü sonucundaki yoksulluk da bu süreçle birlikte küreselleşmiştir. Küreselleşme, eşitsizlikleri, farklı yaşamları aynı şehirde, aynı mahallede, aynı apartmanda da yaratmıştır. Bu mücadelenin küreselleşmesi açısından da önem taşımaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle yeniden yapılanan ve ideoloji üretiminin ötesinde meta üretiminin bir parçası olan üniversiteler de yapılacak mücadele küreselleşmeye karşı yürütülecek mücadele için önemli bir ayak oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin yerelleşme politikasıyla bütün alanlara doğrudan nüfuz etmesine karşılık yerelerde uygulanan politikalarla karşı mücadele küreselleşmeye karşı duruşu da simgelemektedir. Bu mücadele aynı zamanda küreselleşmenin etkilerini yaşam alanlarında doğrudan görülmesine neden olacaktır. Bu nedenle YÖK-YEK tartışmalarında ne YÖK ne YEK özerk demokratik üniversite talep etmek yetmemektedir. Üniversitelerde verilecek mücadele küreselleşmenin sonucu olarak uygulanan özelleştirme, ticarileştirme ve paralı eğitime karşı duruşla özerk demokratik üniversite talebi birleştirilerek yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Ateş Altındaki Üniversiteler – Özgür Üniversite Defteri, s.13.
2. Üniversite Sanayi İşbirliği Programı Üzerine bir Eleştiri- Kültür ve İletişim Dergisi, 1998 Yaz 2, s.
3. Ateş Altındaki Üniversiteler-Özgür Üniversite Defteri, s.15.
4. Üniversite Sanayi İşbirliği Programı Üzerine bir Eleştiri- Kültür ve İletişim Dergisi, 1998 Yaz 2, s.
5. Yeniden Dergisi Aralık1995 sayı 7.
6. Ural Akbulut ODTÜ 2001-2002 eğitim öğretim yılı açılışı 17 Temmuz 2001 Radikal.
7. Kemal Gürüz A.Ü İletişim Fakültesi Görünüm Dergisi 2002.